

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.007.065
в Національній академії внутрішніх справ
вул. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035.

ВІДГУК

опонента на дисертацію Каліннікова Олексія Валерійовича на тему: «Досудове розслідування у кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного (in absentia) в Україні та країнах Європи (порівняльно-правове дослідження)», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право

Актуальність теми дисертації зумовлена тим, що одним із процесуальних засобів забезпечення невідворотності покарання за вчинений злочин є застосування процедур заочного кримінального провадження у випадках, коли особа переховується від органів досудового розслідування та суду. Ця правова процедура введена в дію Законом України № 1689-VII від 07 жовтня 2014 року, невід'ємною частиною якого є проведення спеціального досудового розслідування. У європейському законодавстві це питання пов'язане, насамперед, з прийняттям Комітетом Міністрів Ради Європи у Резолюції (75) «Про критерії, що регламентують розгляд, який здійснюється за відсутності обвинуваченого» від 19 січня 1973 року, а також з правовими позиціями Європейського суду з прав людини, іншими міжнародно-правовими документами, у яких визначені окремі аспекти кримінального провадження. З моменту запровадження відповідних змін пройшло майже 7 років, але донині залишається актуальним дослідження проблемних практичних аспектів застосування вказаної процедури за відсутності підозрюваного та її реформування й вдосконалення з огляду на стандарти та досвід країн Європи.

Відзначаючи актуальність теми дисертації О. В. Каліннікова, слід зазначити, що вона ґрунтується на основі Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–

2020 роки, затвердженої Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015, відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки України на 2019–2021 роки, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2018 року № 1466; узгоджується із пріоритетними напрямками наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років (наказ МВС України від 16 березня 2015 року № 275/2015) та пріоритетними напрямками розвитку правової науки на 2016–2020 роки у частині правових механізмів забезпечення і захисту прав та свобод людини, визначених у Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України, затвердженій загальними зборами Національної академії правових наук України 03 березня 2016 року.

Аналіз роботи дає підстави стверджувати, що мета роботи – комплексне науково-теоретичне і порівняльно-правове вивчення інституту досудового розслідування за відсутності підозрюваного (*in absentia*) у кримінальному процесуальному законодавстві України та країн Європи, що включає в себе: розвиток законодавства, процесуальний порядок здійснення процедури *in absentia* та гарантії прав підозрюваного під час здійснення кримінального провадження *in absentia*, в цілому досягнута. Відповідно до мети визначені завдання, що охоплюють усі підрозділи дисертації.

Об'єктом дослідження визначені суспільні відносини, які регулюються нормами кримінального процесуального закону України та країн Європи, що виникають, змінюються та припиняються під час застосування досудового розслідування за відсутності підозрюваного (*in absentia*). Відповідно предмет дослідження сформульований як назва роботи, з чим повною мірою можна погодитися.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх достовірність. Результати дисертаційного дослідження О. В. Каліннікова є аргументованими й переконливими, одержаними завдяки широкому використанню

різноманітних методів наукового дослідження, аналізу значного масиву нормативно-правових актів, у тому числі міжнародного характеру, законодавства інших країн, наукових праць в галузі кримінального процесу, криміналістики, а також історії й теорії держави та права.

Під час підготовки роботи автор проаналізував значну кількість літературних джерел (318 найменувань), ґрунтовно та критично вивчив роботи не лише українських, а й зарубіжних правників, що дало йому змогу вирішити важливе наукове завдання, дати відповіді на актуальні й важливі питання, сформулювати пропозиції та рекомендації з подальшого вдосконалення теоретичних і практичних основ здійснення досудового розслідування за відсутності підозрюваного (*in absentia*) в Україні та країнах Європи.

Достовірність і обґрунтованість зроблених у дисертації висновків забезпечується належною та вдало обраною методологією дослідження, яка сприяла досягненню визначеної перед собою мети. Виконана робота ґрунтується на загальнонаукових та спеціальних методах, зокрема, під час дослідження автором використані такі методи наукового пізнання, як історично-правовий, компаративістський, логіко-нормативний, порівняльного аналізу, пошуково-бібліографічний, системного аналізу, соціологічний структурно-функціональний, класифікації та групування. Відповідно до вимог МОН України, в дисертації конкретно зазначено, який з методів для дослідження яких саме явищ чи процесів був використаний.

Достовірність наукових положень і висновків, викладених в дисертації, підтверджена також емпіричними матеріалами, зокрема даними судової статистики щодо розгляду слідчими суддями клопотань про здійснення спеціального досудового розслідування та судової практики Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та інших судів України; базою даних прецедентної практики ЄСПЛ; використанням рішень Конституційного Суду України; судових рішень, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень за період з 2014

до 2021 рік; судових рішень європейських країн; матеріалів 15 кримінальних проваджень щодо здійснення спеціального досудового розслідування; узагальнених даних опитування адвокатів, прокурорів, слідчих, суддів з різних регіонів України загальною кількістю 366 осіб.

Наукова новизна положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертація О. В. Каліннікова є самостійним завершеним монографічним дослідженням, в якому наведене вирішення наукового завдання, що полягає у комплексному дослідженні, з урахуванням норм вітчизняного кримінального процесуального законодавства, міжнародного права і діяльності ЄСПЛ, теорії та практики досудове розслідування у кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного (*in absentia*) в Україні та країнах Європи.

Серед положень та висновків, які характеризуються науковою новизною, слід відзначити, зокрема такі:

– визначено періодизацію розвитку кримінального процесуального законодавства України щодо здійснення досудового розслідування за відсутності підозрюваного (*in absentia*) з 1991 року донині за критеріями: 1) можливості застосування процедури *in absentia*; 2) чинності відповідного законодавчого акта, що дозволило з'ясувати передумови формування та охарактеризувати розвиток цього інституту в Україні;

– з позицій порівняльно-правового підходу розкрито процесуальний порядок здійснення досудового розслідування за відсутності підозрюваного (*in absentia*) в законодавстві країн Європи і у КПК України, визначено їх спільні та відмінні ознаки та сформульовано висновок, що в основі їх становлення є міжнародні правові акти, практика ЄСПЛ, право ЄС, а специфіка відповідних правових механізмів визначається внутрішньою соціально-політичною та криміногенною ситуацією в країні, правовими традиціями, суспільними запитами;

– із урахуванням сучасних тенденцій розвитку інституту *in absentia* у країнах Європи та в Україні визначено передумови для формування

можливих спільних стандартів його правового регулювання та застосування шляхом: 1) універсалізації та уніфікації відповідних правових норм; 2) розвитку міжнародного співробітництва; 3) підвищення ролі міжнародних стандартів у галузі прав людини;

– запропоновано систематизацію всіх вимог КПК України щодо спеціального досудового розслідування залежно від їх правової регламентації, а саме: підстави (прямо передбачені статтями 297¹- 297⁵ КПК України) та умови (вбачаються із системного тлумачення всіх норм КПК України);

– удосконалено ідеї запровадження на базі ЄРДР «Електронного кримінального провадження» з метою повної фіксації кримінального провадження, обміну процесуальними документами між сторонами кримінального провадження та надання для ознайомлення стороні захисту матеріалів досудового розслідування в електронному вигляді на стадії досудового розслідування, зокрема, під час здійснення спеціального досудового розслідування (*in absentia*);

– запропоновано розглядати зміст поняття спеціального досудового розслідування (*in absentia*) як порядок здійснення досудового розслідування, що застосовують за умови вичерпності всіх інших правових заходів забезпечення участі підозрюваного, за ухвалою слідчого судді щодо підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міжнародний розшук, що характеризується наявністю додаткових гарантій прав підозрюваного з метою досягнення завдань кримінального провадження;

– надано класифікацію системи кримінальних процесуальних гарантій прав підозрюваного під час здійснення спеціального досудового розслідування (*in absentia*) залежно від джерела їх закріплення: 1) гарантії, закріплені у нормах вітчизняного законодавства (Конституції України, КПК України); 2) гарантії, закріплені у багатосторонніх і двосторонніх

міжнародних договорах (зокрема, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права); 3) гарантії, закріплені у міжнародно-правових актах, що діють на регіональному рівні (акти ЄС);

– визначено поняття процесуальних гарантій прав підозрюваного під час спеціального досудового розслідування (*in absentia*) як додаткових засобів та способів забезпечення прав, свобод і законних інтересів підозрюваного для реалізації його прав, досягнення завдань кримінального провадження та загальної справедливості кримінального провадження;

– удосконалено ідеї реформування гарантій прав підозрюваного під час спеціального досудового розслідування за КПК України, зважаючи на міжнародно-правові гарантії прав підозрюваного у кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного (*in absentia*), а саме щодо: запровадження ефективної системи забезпечення обізнаності підозрюваного про його кримінальне переслідування та перегляду вироку, ухваленого за результатами процедури *in absentia*;

– набула подальшого розвитку систематизація міжнародних документів, які закріплюють гарантії прав підозрюваного у кримінальному провадженні *in absentia* на: 1) міжнародні договори (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права); 2) акти Європейського Союзу (директиви, рамкові рішення); 3) акти Комітету міністрів Ради Європи (резолюції та рекомендації); 4) практика ЄСПЛ; 5) практика Комітету з прав людини ООН, правонаступником якого є Рада ООН;

– визначено прогалини та суперечності правового регулювання інституту спеціального досудового розслідування, зокрема, невизначеність поняття «міжнародний розшук» та моменту його оголошення, відсутність детальної регламентації підстав та порядку припинення здійснення спеціального досудового розслідування, не визначення правил підсудності клопотань про здійснення спеціального досудового розслідування.

Практичне значення отриманих результатів. Одержані автором результати під час підготовки дисертації можуть бути використані: у законотворчій діяльності – для вдосконалення окремих положень чинного КПК України та проектів змін і доповнень до кримінального процесуального законодавства України (лист Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності від 30 березня 2021 року № 04-27/12-2021/111291); у правозастосовній діяльності суддів, органів досудового розслідування та адвокатури – під час формування правозастосовної практики у кримінальному провадженні (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 15 березня 2021 року); в освітньому процесі – для підготовки лекцій, методичних рекомендацій, навчальних програм, тестових завдань, відповідних розділів підручників, навчальних посібників, а також під час проведення різних видів занять із дисципліни «Кримінальний процес», що підтверджується актами впровадження з різних вищих навчальних закладів України.

Дисертація має чітку структуру: складається зі вступу та трьох розділів, поділених на сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У трьох розділах дисертації в основному, повно та всебічно розкрито предмет дослідження, що свідчить про науково обґрунтовану архітектуру роботи та її відповідність вимогам наукової методології.

Розділ 1 «Теоретичні та правові засади досудового розслідування за відсутності підозрюваного, як складової частини кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (*in absentia*) в Україні та країнах Європи» складається з трьох підрозділів. У них звернено увагу, що у наукових та навчально-методичних працях з кримінального процесу питання порівняльно-правового дослідження законодавчого регулювання досудового розслідування за відсутності підозрюваного (*in absentia*) в Україні та країнах Європи як на національному рівні, так і на рівні європейських держав комплексно не розглянуті; визначено періодизацію розвитку кримінального процесуального законодавства України щодо здійснення досудового

розслідування за відсутності підозрюваного (*in absentia*) з 1991 року й дотепер за такими критеріями, як можливості застосування цієї процедури та чинності відповідного законодавчого акта, що дозволило з'ясувати передумови формування та охарактеризувати розвиток цього інституту в Україні; досліджено теоретичні та практичні проблеми спеціального досудового розслідування, що сприяли визначенню шляхів реформування цього інституту з запозичення позитивного досвіду європейських країн. Крім цього, визначено такі основні чинники розвитку кримінального процесуального законодавства за відсутності підозрюваного (*in absentia*) у країнах Європи як прецедентна практика ЄСПЛ, розвиток права Європейського Союзу та внутрішня соціально-політична і криміногенна ситуація в країні.

Розділ 2 «Досудове розслідування за відсутності підозрюваного за законодавством України та країн Європи» містить два підрозділи. В них спочатку систематизовані та надані підстави та умови здійснення спеціального досудового розслідування, а також звернуто увагу, що існування у КПК України міждержавного розшуку як підстави здійснення спеціального досудового розслідування є невиправданим, оскільки з 24 серпня 2015 року він не здійснюється, і взагалі, поняття міждержавний розшук охоплюється наразі іншим поняттям – міжнародний розшук. Вивчені проблеми забезпечення права підозрюваного на захист, запропоновані й обґрунтовані зміни та доповнення до КПК України, що регулюють спеціальне досудове розслідування, та Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення. У подальшому в розділі 2 проведено ґрунтовний аналіз законодавства європейських країн з різними системами кримінального процесу, які передбачають: досудове провадження, яке має певні спільні риси з кримінальним провадженням за КПК України (Республіка Болгарія, Литовська Республіка, Чеська Республіка, Латвійська Республіка); досудове провадження, що має окремі особливості (Федеративна Республіка Німеччина); досудове розслідування, яке здійснюється судами (Князівство Ліхтенштейн) та змішаний порядок –

наявність як досудового розслідування, яке проводиться органами досудового розслідування, так і попереднього слідства, яке здійснюється судами (Швейцарська Конфедерація). Вказано на відмінні і спільні риси порядку здійснення досудового розслідування *in absentia* порівняно з КПК України та на окремі положення, що можуть бути імплементовані.

Розділ 3 «Гарантії прав підозрюваного під час досудового розслідування у кримінальному провадженні за його відсутності» складається з двох підрозділів.

У першому з них містяться положення щодо недостатності гарантій прав підозрюваного під час спеціального досудового розслідування за КПК України порівняно з міжнародно-правовими гарантіями в частині забезпечення обізнаності підозрюваного про його кримінальне переслідування, зокрема, про характер і причини обвинувачення та перегляду вироку, ухваленого за результатами спеціального судового провадження. У наступному підрозділі цього розділу надано класифікацію міжнародних документів, де закріплені гарантії та визначено перелік міжнародно-правових гарантій прав підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні *in absentia*.

Основні положення і висновки дисертації відображені у 15 одноосібних наукових публікаціях, серед яких 7 наукових статей – у збірниках, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, з них – одна у зарубіжному науковому виданні, та 8 тез – у збірниках матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій. В оприлюднених дисертантом наукових працях досить повно відображені всі розділи виконаного ним дослідження.

Оформлення дисертації відповідає вимогам, що пред'являються до цього виду робіт. Структура є цілком логічною, розкриття змісту – послідовним. Зміст дисертації свідчить про те, що автор виконав поставлені перед собою наукові завдання, показавши глибокі знання наукової

літератури, чинного вітчизняного та зарубіжного законодавства, вміння їх всебічно аналізувати, переконливо обстоювати власну точку зору.

Водночас, у цілому позитивно оцінюючи аналізовану дисертацію та відмічаючи її відповідність вимогам нормативно-правових документів щодо робіт, поданих на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» в частині теоретичного рівня, ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, їх достовірності й наукової новизни, практичної значимості, вважаю за доцільне висловити низку зауважень щодо окремих її положень, які можуть слугувати підґрунтям для дискусії під час прилюдного захисту дисертації у Спеціалізованій вченій раді, зокрема:

1. Потребує свого обґрунтування визначення спеціального досудового розслідування (*in absentia*) як порядку здійснення досудового розслідування, який застосовуються під час вичерпання всіх інших правових заходів забезпечення участі підозрюваного, за ухвалою слідчого судді до підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук і характеризується наявністю додаткових гарантій прав підозрюваного, з метою дієвості провадження та досягнення завдань кримінального судочинства, зокрема, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в межах своєї вини. Слід зазначити, що, по-перше, таке визначення є громіздким і складним для сприйняття; по-друге, використання терміну кримінальне судочинство не є актуальним після прийняття КПК України 2012 року; по-третє, дисертант сам визнає у підрозділі 2.1, що існування у КПК України міждержавного розшуку як підстави здійснення спеціального досудового розслідування є невиправданим; по-четверте, не зайвим було б зазначити про одну з форм диференціації правової процедури та зазначити, якої саме.

2. Здебільшого в роботі акцентовано увагу на клопотанні слідчого, прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування. Проте, цікаво дізнатися, яким є алгоритм дій слідчого судді під час розгляду такого клопотання. Адже у частині 2 статті 297⁴ КПК України передбачено, що слідчий суддя зобов'язаний врахувати наявність достатніх доказів для підозри, однак в цілому в главі 24¹ цього Кодексу «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень» відсутні чіткі критерії щодо судової перевірки доведеності обґрунтованої підозри.

3. У роботі розглядаються проблеми забезпечення права підозрюваного на захист і у висновках до розділу 3 надається перелік таких проблем. Але поза увагою дисертанта залишилися питання щодо оскарження захисником ухвали про здійснення спеціального досудового розслідування. Адже у захисника, який представляє інтереси відсутнього підозрюваного, можуть виникнути певні заперечення щодо ухвали слідчого судді та йому необхідно буде відстоювати свою правову позицію. Водночас виникає нерівність сторін обвинувачення та захисту щодо можливості оскарження рішення слідчого судді, зафіксована у пункті 12 частини 1 статті 309 КПК України.

4. Спірною й такою, що потребує додаткової аргументації, є позиція автора, відповідно до якої певні гарантії прав підозрюваного під час спеціального досудового розслідування є додатковими засобами та способами забезпечення його прав. Спеціальне (заочне) кримінальне провадження дійсно характеризується посиленою системою процесуальних гарантій прав підозрюваного в силу свого особливого порядку. Але, на наш погляд, під гарантіями прав підозрюваного під час здійснення спеціального досудового розслідування слід розуміти визначені у міжнародних документах та чинному законодавстві України засоби охорони прав зазначеного учасника кримінального провадження, які додатково застосовують під час здійснення досудового розслідування за аналізованою правовою процедурою.

5. Дисертант зазначив, що під час підготовки дисертації ним використано власний досвід надання правової (правничої) допомоги під час

здійснення адвокатської діяльності. Проте в роботі недостатньо висвітлені поради іншим захисникам щодо участі під час проведення досудового розслідування за спеціальною процедурою з урахуванням ситуацій, що мали місце в практиці адвокатської діяльності автора.

Означені зауваження, на думку опонента, в цілому не впливають на високу позитивну оцінку роботи, оскільки спрямовані на уточнення чи доповнення окремих положень дисертації, а у низці випадків носять спірний чи дискусійний характер.

З огляду на зазначене, дисертація Каліннікова Олексія Валерійовича на тему: «Досудове розслідування у кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного (in absentia) в Україні та країнах Європи (порівняльно-правове дослідження)» є завершеною кваліфікаційною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретну наукову проблему, яка має істотне значення для науки кримінального процесуального права та практичної діяльності під час здійснення досудового розслідування. Дисертація відповідає вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, а її автор – Калінніков Олексій Валерійович – на основі публічного захисту заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

**Опонент –
завідувач кафедри кримінального та
кримінального процесуального права
факультету правничих наук
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»,
доктор юридичних наук, професор**

 В. І. Галаган

«___» червня 2021 року

